

Jacob Berzelius: En man med både hjärta och hjärna

I en ny bok får vi följa Berzelius från barndomsåren och lära känna honom som människa, aktad kulturkritiker och engagerad medmänniska. Här berättar författaren själv om boken.

JAN TROFAST, tekn dr organisk kemi, vetenskaplig rådgivare inom life science, kemihistoriker med inriktning på J Berzelius.

Jacob Berzelius, fotografvrv av daguerreotyp tagen 1845 av L. Mitscherlich i Berlin. Centrum för vetenskapshistoria, Kungl. Vetenskapssakademien.

Jacob Berzelius (1779–1848) lysande insatser inom den kemiska vetenskapen har beskrivits i en mångfald avhandlingar och artiklar genom åren. Han kunde med sitt goda omdöme och sina gedigna kunskaper i förening med god forskningsmetodik, livliga vetenskapliga diskussioner och ett tvärvetenskapligt synsätt framgångsrikt vägleda vetenskapen till allt större landvinningar.

MEN VEM VAR EGENTLIGEN denna vetenskapsman? Till hjälp att besvara denna fråga tar vi hans ungdoms verk och hans personliga korrespondens med den närmaste vän- och släktkretsen.

I den nyligen utkomna boken **Jacob Berzelius – Klarhet och Sanning – Människan bakom de vetenskapliga framgångarna** vävs den framstående kemistens vetenskapliga verksamhet samman med hans liv och umgänge. Genom den stora samlingen bevarade små noteringar, brev och reseanteckningar – både personliga och vetenskapliga – får vi följa Berzelius från barndomsåren och lära känna honom som människa. Fram träder inte bara en eldsjäl i det vetenskapliga arbetet utan också en aktad kulturkritiker och engagerad medmänniska. Hans valspråk i Svenska Akademien var ”Klarhet och Sanning”, ett motto som präglade hela hans gärning.

BOKEN KOMPLETTERAR REDAN utgivna reseberättelser och brevsamlingar, där de senare breven mestadels var ställda till hans vetenskapliga vänner. Hans skildringar kallades av vännerna för *deliciae Berzelianæ*, ty, skrev vännen Carl Palmstedt, ”Din Journal är i litterärt afseende att jämföra med en stor krokan, betäckt med det sötaste Karamell-lock. Skicka oss snart ännu en Colonnad af denna prydnad på själens kalasbord!”

Breven som skickades till den intima vänkretsen uppvisar en mera lättsam, underhållande och personlig stil. Berzelius kontaktnät inom vetenskapen var stor. Han kunde obekymrad delta i dräpande

➤ Därför en bok om människan Berzelius

Jacob Berzelius är inte bortglömd. Gator, parker och laboratorier bär hans namn. Trots det är hans insatser förvånansvärt lite kända bland allmänheten, inte minst jämfört med Carl von Linné. Hans personliga karaktär ännu mindre. På vilket sätt påverkade en svår uppväxt hans liv?

Över fyrtio års studier av Jacob Berzelius har gjort det möjligt att försöka belysa människan bakom vetenskapen. En förutsättning har varit tillgång till den mera familjära korrespondensen och bevarade handlingar av den intimaste vänkretsen, handlingar som tidigare varit otillgängliga.

Vi möter inte bara den strikte vetenskapsmannen utan också den ömme, humoristiske och omtänksamme maken. Genom hans berömmelse får vi också på nära håll ta del av den tidens samhällsliv. Med ett unikt och omfattande bildmaterial blir händelserna levande för oss. Många porträtt har gjorts, men på daguerreotyperna ser vi honom precis som han såg ut.

sammanstötningar inom sin vetenskap, men inom det sociala privatlivet var säkerheten mindre och antalet nära vänner begränsat. Bland de allra närmaste fanns assessorn Johan Gottlieb Gahn, professorn Carl Palmstedt, excellensen Hans Gabriel Trolle Wachtmeister och statsrådet Gabriel Poppius med familj.

ANTECKNINGARNA FRÅN RESORNA under 1830- och 1840-talen blir en fortsättning av beskrivningarna från den utländska resan 1818/1819 till England och Frankrike och visar hur de sociala förändringarna i Berzelius liv påverkade hans sätt att uppleva händelserna under resorna. I familjen Poppius blev han som en familjemedlem, inte minst efter giftermålet med husets äldsta dotter Elisabeth (Betty) år 1835.

BREVEN TILL HUSTRUN är skrivna under rekreations- eller vetenskapliga resor och vi finner där den ömme och omtänksamme maken, en bild vi inte mött tidigare. Breven avspeglar en harmoni och glädje i personliga delar, men ger åter en inblick i Berzelius sätt att skildra vardagshändelser, inte minst under sina resor.

Flera resor gjordes i sällskap med hustrun Betty och då blev det "Mamma Gustafva" som fick höra om inträffade glädjeämnen och missöden. Resebeskrivningarna till svärmor Gustafva Poppius är väl formulerade, uttömmande och roliga. De blir också en tidsskildring om människors öden och samhällets funktioner.

Vi följer Berzelius på naturforskarmötena i Köpenhamn (1840, 1847) och Oslo (1844), under triumfresan i Tyskland 1845 i mötena med sina vetenskapliga vänner, kungligheter, Jenny Lind, invigningen av Beethovenstatyn i Bonn, hans första tågresa, ångbåtsfärderna och inte minst närvaron i mängden middagar och kalas. Vi får ta del av hans testamenten och bouppteckning och de ärebetygelser han erhöll vid sin bortgång.

TYPISKT FÖR BERZELIUS skrivande av resejournalerna var att han vävde in små anekdoter eller händelser

av mindre betydelse, men som många gånger roade eller irriterade honom. Så ombads han till exempel att i fickan transportera en, som det visade sig otät flaska med en växtsubstans som skulle analyseras. Stanken av innehållet satte sig i kläderna och han fick därför direkt en förklaring till varför man "öfversatt Chemie på svenska till Lortkokare".

I mars 1827 samlades vännerna för att avtäckta en målning av Berzelius och dikterna och vinet flödade vid den efterföljande middagen hos krögaren J. Carl Löfgren på Munkbron, så att Berzelius kommenterade att här "söps ganska förtvifladt" enligt en bevarad krognota (21 flaskor vin och champagne till 15 personer plus 1 krus seltzervatten; det senare förmodligen till Berzelius själv). Ett utdrag lyder:

*Skål Berzelius! Må du lefva,
Pröfva vår planets natur
Och i vetenskapens ur
Länge låta hjulen vefva!
Njut af samtida nationer,
Ryktets loford, ärans lott,
Lyckan mot förtjensten blott
i bestämde proportioner.
Sveriges Davy, Klaproth, Haller!
Ärans prismer är ej allt.
Vänskap är ett basiskt salt
Med de skönaste kristaller.*

INFÖR HANS GIFTERMÅL 1835 med Betty Poppius hade en dikt skrivits med titeln "Herr Professor Berzelius befördran till fästman med tour och befodringsrätt på det ägta ståndet". Han trivdes väl med det nya livet som följde och många år hans på små lappar skrivna meddelanden till hustrun: *Jag kokar och silar och rustar
Jag längtar och svettar och pustar
Och får ingen ro.
Jag läskar min strupe med vatten,
Sofver af ledsnad om natten
I gräsänklingens bo.*

I korrespondensen mellan Berzelius och medlemmarna av familjen Poppius under hans resor framträder bilden av den godhjärtade och intellektuelle Berzelius – en man med både hjärta och hjärna. Den konservative politikern August von Hartmansdorff avslutade en längre tidningsartikel i samband med firandet av 25-årsdagen den 11 november 1843 av Jacob Berzelius tillträde som Vetenskapsakademiens sekreterare:

Mätte vi länge få behålla honom ibland oss, ty den dag skall komma, då våra barn skola afunda oss, att hafva känt, eller blott sett, Berzelius.

Boken (654 sidor, 115 bilder) kan beställas på bokförlaget Fri Tankes hemsida (fritanke.se) till priset av 269 kr plus frakt. **KB**

"Då min skål dracks frambars till mig en pokal af Glas af $\frac{3}{4}$ alns höjd, om ej mer, fylld med champagnevin". Glaspokalen som Berzelius fick i Franzensbad den 3 augusti 1845. På locket finns de kemiska symbolerna för de då kända grundämnena inristade med sina masstal (O = 10). Över templet är inristat formelerna för carbonas lithicus, carbonas stronticus, muriatico carbonicum, phosphas calcicus och phosphas bialuminicus (se J. Jacob Berzelius, *Lehrbuch der Chemie*, bd V, (1836), 129-433). Centrum för vetenskapshistoria, Kungl. Vetenskapsakademien.

➤ Hela kemien

- ▶ Berzelius vetenskapliga produktion omfattade hela kemins område och här några av de viktigare:
- ▶ Fundamentala och noggranna experimentalundersökningar
- ▶ Läran om de bestämda proportionerna
- ▶ Symbol- och nomenklatursystem
- ▶ Nya grundämnen (Ce, Se, Si, Zr, Th)
- ▶ Klarhet och lättfattlighet i ett kritiskt författarskap
- ▶ Nya och övergripande begrepp (isomeri, katalys m.m.)
- ▶ I årsberättelser kritiskt sammanfattande av det gångna årets framsteg inom den kemiska vetenskapen
- ▶ Banbrytande insatser inom djurkemin (biokemin)

Foto Jan Trofast.